

POTENCJALNE MOŻLIWOŚCI EKSPORTU GAZU ZIEMNEGO Z BASENU MORZA ŚRÓDZIEMNEGO DO EUROPY

Mariusz Ruszel

Politechnika Rzeszowska
Wydział Zarządzania, Katedra Ekonomii
e-mail: mruszel@prz.edu.pl

Streszczenie. Zasoby ropy naftowej oraz gazu ziemnego, jakie odkryto w basenie Morza Śródziemnego (BMŚ), mogą w perspektywie czasu wpłynąć na sytuację geopolityczną w regionie. Teoretycznie nowe złoża gazu ziemnego mogą być wydobywane przez Cypr, Egipt, Grecję, Izrael, Liban, Syrię oraz Turcję. Jednak niestabilność polityczna w regionie oraz brak uregulowania terenów spornych opóźni zarówno prace poszukiwawcze, jak i wydobywcze, a w niektórych przypadkach może przyczynić się do zablokowania koncesji. Zasadniczym celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy państwa BMŚ mogą stać się eksporterami gazu ziemnego? W jaki sposób surowiec ten mógłby być dostarczany do Europy. Czy śródziemnomorski gaz stanie się w najbliższych kilkunastu latach istotnym źródłem dostaw do Unii Europejskiej, a także czy wpłynie na integrujący się rynek energii w Europie? W artykule wykorzystano metodę analizy politologicznej, metodę czynnikową, zastosowano teorię geopolityki i posłużono się techniką prognozowania. Wnioski z przeprowadzonej analizy badawczej wskazują, że w obecnej sytuacji geopolitycznej śródziemnomorski gaz może być co najwyżej uzupełniającym źródłem dla Europy, lecz wymaga to podjęcia wysiłku inwestycyjnego na budowę infrastruktury energetycznej, która pomimo deklaracji poszczególnych państw, nie zostanie zbudowana w deklarowanych terminach.

Słowa kluczowe: gaz ziemny, LNG terminal, Morze Śródziemne, Lewiatan, bezpieczeństwo energetyczne

WSTĘP

Zasoby ropy naftowej oraz gazu ziemnego znajdujące się w regionie basenu Morza Śródziemnego (BMŚ) mogą mieć istotny wpływ na sytuację geopolityczną nie tylko w tym regionie, ale również w Europie. Teoretyczny potencjał surowcowy wskazuje, że państwa posiadające dostęp do ropy naftowej oraz gazu ziemnego mogą nie tylko zwiększyć swoją samowystarczalność energetyczną, lecz również stać się eksporterami tych surowców do państw Unii Europejskiej

(UE). W praktyce niestabilność polityczna w regionie oraz brak jednoznacznego uregulowania przynależności poszczególnych państw do stref morskich może nie tylko przyczynić się do spowolnienia prac wydobywczych, lecz również może być podłożem konfliktów politycznych. Uwarunkowania te zwiększają ryzyko inwestycyjne w infrastrukturę energetyczną, która mogłaby dostarczać gaz ziemny do UE. Z tego względu zasadniczym celem artykułu jest odpowiedź na pytania, kto i w jaki sposób mógłby dostarczać gaz ziemny do Europy, a także jakie państwa mogłyby być zainteresowane zakupem tego surowca. Istotne jest również określenie, w jaki sposób dostawy gazu ziemnego do Europy wpłynęłyby na kształtujący się model wspólnego rynku energii. W artykule została wykorzystana metoda analizy politologicznej, a także teoria geopolityki. Zastosowanie znalazły również metody analizy czynnikowej oraz technika prognozowania.

POTENCJAŁ SUROWCÓW ENERGETYCZNYCH W REGIONIE BMŚ

Szacuje się, że BMŚ jest zasobny w złoża gazu ziemnego oraz ropy naftowej, które byłyby w stanie zaspokoić zapotrzebowanie nie tylko państw w regionie, lecz również państw europejskich. W roku 2010 służba geologiczna USA (ang. United States Geological Survey – USGS) opublikowała raport, w którym wskazano, że potencjał BMŚ, obejmujący wody terytorialne Cypru, Egiptu, Izraela, Libanu, Syrii i Turcji, wynosi ponad 1,7 mld baryłek ropy naftowej oraz 3,45 bln m³ gazu ziemnego.¹ Spośród państw regionu największą aktywność poszukiwawczą wykazywał Izrael, którego wody terytorialne mogą być zasobne w największe ilości surowców energetycznych. W roku 1999 konsorcjum Yam Tethys, składające się z izraelskiego Delek Group oraz amerykańskiego Noble Energy, odkryło złożo Mari-B, mające potencjał 35 mld m³ gazu ziemnego.² W kolejnym roku brytyjska spółka British Gas Group na podstawie odwiertów Gaza Marine-1 oraz Gaza Marine-2 podała informacje o potencjale surowcowym w tym regionie sięgającym 1,4 biliona m³ gazu ziemnego.³ W roku 2009 Izrael ogłosił, że u wybrzeży miasta Hajfa w BMŚ odkryto złożo Tamar⁴ o potencjale 283 mld m³ gazu ziemnego oraz rok później złożo Lewiatan⁵ mające zasoby sięgające około 535

¹ *Overview of oil and natural gas in the Eastern Mediterranean region*, U.S. Energy Information Administration 2013, s. 3.

² P. Godlewski, *Wschodnie Śródziemnomorze: szansa na gazowe eldorado?*, Biuletyn Opinie FAE nr 3/2014, Fundacja Amicus Europae, Warszawa 2014, s. 2.

³ M. Chossudovsky, *War and Natural Gas: The Israeli Invasion and Gaza's Offshore Gas Fields*, <<http://www.globalresearch.ca/war-and-natural-gas-the-israeli-invasion-and-gaza-s-offshore-gas-fields/11680>> (dostęp: 22.12.2014).

⁴ Złożo Tamar zostało odkryte przez konsorcjum składające się z firm: Nobel Energy (36%), Delek Drills (16,6%), Avner Oil Exploration (16,6%), Isramco (28,7%), Don Energy (4%).

⁵ Złożo Lewiatan należy do konsorcjum składającego się z firm: Nobel Energy (39,66%), Delek Drills (22,67%), Avner Oil Exploration (22,67%) i Ratio Oil Exploration (15%), [za:] Gaz

Mapa 1. Lokalizacja złóż gazu ziemnego u wybrzeży Izraela

Źródło: B. Shaffer, *Israel – New natural gas producer in the Mediterranean*, "Energy Policy", 39(2011), s. 5382.

mld m³ tego surowca.⁶ U wybrzeży miast Hadera i Tel Awiw znajdują się złoża tego surowca: Dalit (14 mld m³), Shimshon (8,4 mld m³), Tanin (33,9 mld m³), Karish (50,9 mld m³).⁷ W roku 2013 rozpoczęło się wydobywanie surowca ze złóż Dalit i Tamar, zaś z kolejnych planowane jest w nadchodzących latach.⁸ Szacuje się, że w perspektywie 2020 r. Izrael będzie w stanie produkować około 15–20 mld m³ gazu ziemnego, co przy konsumpcji na poziomie 12,5 mld m³ dałoby możliwości eksportu na poziomie 2,5–7,5 mld m³ surowca.⁹ Z perspektywy Izraela

ziemny w Izraelu – przegląd, <https://telaviv.trade.gov.pl/pl/analizy_rynkowe/article/detail,932,-Gaz_ziemny_w_Izraelu_-_przeglad.html> (dostęp: 27.03.2015).

⁶ I. Fischhendler, D. Nathan, *In the name of energy security: the struggle over the exportation of Israeli natural gas*, "Energy Policy", nr 70 (2014), s. 155. Według innych źródeł złożo Tamara ma potencjał 303 mld m³ gazu ziemnego, zaś złożo Lewiatan 621 mld m³, [za:] *Gaz ziemny w Izraelu – przegląd*, <https://telaviv.trade.gov.pl/pl/analizy_rynkowe/article/detail,932,Gaz_ziemny_w_Izraelu_-_przeglad.html> (dostęp: 27.03.2015).

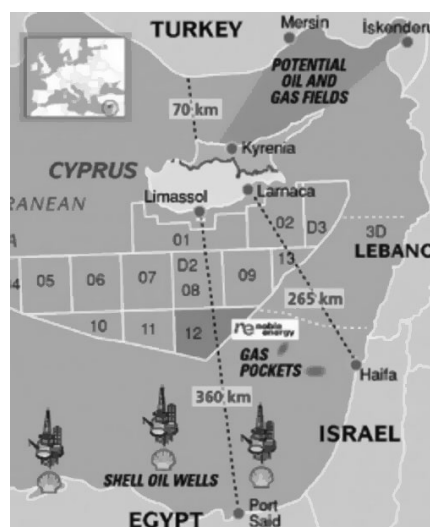
⁷ *Overview of oil and natural gas in the Eastern...*, s. 5.

⁸ T. Wójcik, *Wójcik: Lewantyński wyścig o gaz i ropę*, <<http://biznesalert.pl/wojcik-lewantynski-wyscig-o-gaz-i-ropę/>> (dostęp: 25.02.2015).

⁹ H. Darbouche, L. El-Katiri, B. Fattouh, *East Mediterranean Gas: what kind of a game-changer?*, The Oxford Institute for Energy Studies, grudzień 2012, s. 19, <<http://www.oxfordenergy.org/wp-content/uploads/2012/12/NG-71.pdf>> (dostęp: 1.12.2014).

zwiększenie produkcji gazu ziemnego będzie oznaczać wzrost samowystarczalności energetycznej oraz zwiększenie udziału tego surowca w produkcji energii elektrycznej. Istotny wpływ na tempo prac wydobywczych będą miały spory pomiędzy Izraelem a pozostałymi państwami regionu, tj. Libanem, Egiptem, Syrią oraz Autonomią Palestyńską o tereny sporne i jednocześnie zasobne w gaz ziemny.

Znaczący potencjał ropy naftowej oraz gazu ziemnego zlokalizowany jest również w basenie Morza Egejskiego. Część obszarów obfitych w surowce energetyczne należy do Grecji (posiada około 40% morskich obszarów Morza Egejskiego), lecz niektóre tereny stają się osią sporu pomiędzy Grecją a Turcją.¹⁰ Surowce zlokalizowane są również w regionie na południe od Krety, gdzie prace poszukiwawcze wymagają porozumienia z Egiptem oraz z Libią. Potencjał surowcowy Grecji jest szacowany na blisko 1 bln m³ gazu ziemnego. Surowce energetyczne są zlokalizowane również wokół Cypru. Odkryte w 2011 r. cypryjskie złożo Aphrodite ma potencjał surowcowy na poziomie 198 mld m³ gazu ziemnego. Szacuje się, że wydobycie z tego złoża rozpocznie się w 2017 r., zaś w 2020 r. Cypr osiągnie zdolności produkcyjne na poziomie 9 mld m³, co przy konsumpcji rzędu 0,9 mld m³ stwarzałoby szansę na eksport w ilości ponad 8 mld m³ rocznie.¹¹

Mapa 2. Potencjał surowcowy u wybrzeży Cypru

Źródło: *Cyprus gas: Stuck between a rock and a hard place?*, <<http://www.lgcnews.com/cyprus-gas-stuck-between-a-rock-and-a-hard-place>> (dostęp: 20.02.2015).

¹⁰ *Turcja grozi Grecji wojną o gaz i ropę*, <<http://www.cire.pl/item,72961,1,0,0,0,0,turcja-grozi-grecji-wojna-o-gaz-i-rop.html>> (dostęp: 23.03.2015).

¹¹ H. Darbouche, L. El-Katiri, B. Fattouh, *op. cit.*, s. 19.

GEOPOLITYCZNA RYWALIZACJA O ZASOBY SUROWCÓW ENERGETYCZNYCH

Potencjał ropy naftowej oraz gazu ziemnego w regionie BMŚ przyczyni się do wzrostu napięcia politycznego pomiędzy państwami sąsiadującymi, które będą dążyć do zajęcia spornych obszarów zasobnych w surowce. Skutkiem tej sytuacji może być zwiększone ryzyko konfliktów zbrojnych w regionie oraz destabilizacja polityczna w państwach posiadających znaczący potencjał surowcowy. Największe ryzyko tego typu w regionie występuje w Egipcie, Syrii oraz Libii, zaś relatywnie wysokie jest w Algierii i Turcji.¹² Konflikt zbrojny w określonym regionie zmniejszyłby zainteresowanie budową infrastruktury energetycznej, umożliwiającej dostawę surowców energetycznych do państw UE. Ze względu na brak stabilności politycznej w Syrii oraz Egipcie prace poszukiwawczo-wydobywcze znacząco się opóźnią. W pogrążonej w wojnie Syrii opozycja zbrojna jest przez Arabię Saudyjską oraz Katar, wykorzystuje się w tym celu sunnickie sojusze plemienne w Iraku i Libanie.¹³ Ponadto Arabia Saudyjska dostarcza sprzęt wojskowy dla Wolnej Syryjskiej Armii do Jordanu.¹⁴ Przedłużający się konflikt w Syrii spowodował, że państwa unijne nałożyły sankcje na syryjską ropę naftową, która eksportowana była do UE, zaś Katar stał się jednym z głównych dostawców skroplonego gazu ziemnego (ang. Liquefied Natural Gas – LNG) do Europy. Oznacza to, że w interesie określonych państw w regionie będzie leżało destabilizowanie polityczne sąsiednich państw, aby uniemożliwić im rozpoczęcie wydobywania surowców energetycznych. Należy zauważyć, że brak uregulowania terenów spornych pomiędzy Izraelem, Libanem, Egiptem a Autonomią Palestyńską powoduje, że jakiegokolwiek wtargnięcia na sporne obszary przez Izrael może skutkować atakami Hezbollahu na izraelską infrastrukturę energetyczną. Z tego względu prace poszukiwawcze oraz wydobywcze będą połączone z dodatkową ochroną platform wiertniczych przy użyciu samolotów bezzałogowych (tzw. dronów). Napięcie polityczne występuje również pomiędzy Grecją a Turcją, zaś osią sporu jest Cypr, którego północna część w 1974 r. została zajęta przez wojska tureckie.

WPŁYW GAZU ZIEMNEGO Z BMŚ NA WSPÓLNY RYNEK ENERGII UE

W obliczu zwiększającej się skali ryzyka dostaw gazu ziemnego do Europy państwa unijne podejmują działania, których celem jest dywersyfikacja źródeł i kierunków dostaw. Trwający konflikt na Ukrainie, agresywna polityka zagranicz-

¹² *Aon's interactive Risk Maps*, <http://www.riskmap.aon.co.uk/Terrorism_Risk_Map.aspx#> (dostęp: 10.12.2014).

¹³ A. Dżisów-Szuszczkiewicz, *Regionalna rywalizacja o Syrię*, [w:] *Bezpieczeństwo Narodowe*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2012, nr 22/2012, s. 102–103.

¹⁴ *Ibidem*, s. 103.

na Federacji Rosyjskiej oraz wyczerpywanie się złóż gazu ziemnego w Holandii powodują, że dla regionu BMS pojawia się szansa stania się jednym ze źródeł dostaw tego surowca. Skorzystanie z niej wymaga budowy infrastruktury energetycznej, nakładów inwestycyjnych spółek energetycznych oraz przede wszystkim zwiększenia stabilności politycznej w regionie. Wychodząc z założenia, że kształtujący się wspólny rynek energii UE oznacza, że gaz ziemny i energia elektryczna powinny podlegać swobodnej wymianie pomiędzy państwami członkowskimi, nieodzowne jest stworzenie niezbędnej infrastruktury energetycznej, która ułatwi elastyczne przepływy. Równoległe z rozbudową przepustowości gazociągów oraz budową nowych gazociągów trzeba stworzyć odpowiednie otoczenie regulacyjne oraz zapewnić warunki konkurencji rynkowej. Pierwszym etapem integracji będzie regionalne łączenie się rynków gazowych. B. Petrovich podkreśla, że zintegrowane sieci gazowe powinny łączyć się z centrami dystrybucji gazu ziemnego (tzw. hub gazowy).¹⁵ Jednocześnie w dalszym ciągu podstawą funkcjonowania rynku gazu będzie dążenie do minimalizacji kosztów transportu, a więc w sytuacji stabilności politycznej surowiec będzie kupowany z najbliższego źródła. Wynika to z założenia, że im dłuższa trasa dostaw, tym większe ryzyko niestabilności dostaw, a także wyższe koszty transportu. Chyba że dane źródło dostaw okaże się niepewne oraz stworzy ryzyko przerw w ciągłości dostarczania, wówczas tym bardziej konieczne jest posiadanie alternatywnych źródeł. S. Lochner podkreśla, że dotychczasowy proces budowania infrastruktury energetycznej oparty był na założeniu, aby efektywnie wykorzystywać gazociągi oraz terminale LNG, a więc minimalizować koszty dostaw.¹⁶ Należy jednak zauważyć, że instalacje do odbioru gazu skroplonego w Europie są wykorzystywane na poziomie 25–30% całkowitych mocy importowych, a więc wskazuje to, że stanowią istotne punkty wejścia do systemu gazowego, które mogą mieć polityczne znaczenie w przypadku negocjowania cen gazu ziemnego dostarczanego gazociągami.¹⁷ Jak zauważa T. G. Grosse, „walka o bogactwo, przewagi konkurencyjne i rynki zbytu stała się więc niewralgiczna dla uzyskania strukturalnej potęgi geopolitycznej”.¹⁸ Z tego też względu państwa unijne rywalizują między sobą o posiadanie przewag konkurencyjnych, zaś jedną z nich jest niższa cena surowców energetycznych oraz energii, która przekłada się na konkurencyjność polityki przemysłowej. Tym bardziej uzasadnia to stosunek państw unijnych do koncepcji Europejskiej Unii Energetycznej. W pierwotnym założeniu, prezentowanym jeszcze w 2014 r. przez polskiego premiera D. Tuska, znalazły się zapisy o wspólnych zakupach gazu

¹⁵ B. Petrovich, *European gas hubs: how strong is price correlation?*, NG 79, The Oxford Institute for Energy Studies 2013.

¹⁶ S. Lochner, *Identification of congestion and valuation of transport infra-structures in the European natural gas market*, *Energy*, 36 (5) 2011, s. 2483–2492.

¹⁷ M. Ruszel, *The political significance of LNG terminals*, Pulaski Policy Papers 3/2014, Casmir Pulaski Foundation, Warszawa 2014.

¹⁸ T. G. Grosse, *W poszukiwaniu geoeconomii w Europie*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2014, s. 336.

ziemnego, które w ostatecznej wersji konkluzji Rady Europejskiej z 19–20 marca 2015 r.¹⁹ zostały usunięte, gdyż nie zgodziły się na takie zapisy największe państwa europejskie, tj. Niemcy, Francja, Wielka Brytania oraz Włochy, w wyniku bowiem dobrych relacji politycznych z dostawcami gazu ziemnego płacą one niższą cenę za dostarczany surowiec niż inne państwa unijne. W nadchodzącym czasie państwa unijne w dalszym ciągu będą wybierać dostawcę, który zaoferuje korzystną cenę, zaś ryzyko dostaw surowca będzie niskie. Z tego względu Hiszpania nie będzie kupowała gazu ziemnego z Rosji, zaś Estonia z Algierii. Większość państw unijnych podpisała długoterminowe kontrakty na dostawy gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej i w niektórych przypadkach będą one obowiązywały do 2035 r. Koncerny energetyczne zakontaktowały również przepustowość wielu europejskich połączeń międzysystemowych gazu ziemnego (tzw. interkonektorów) w perspektywie najbliższych kilkudziesięciu lat.²⁰ Oznacza to, że ewentualnym odbiorcą gazu ziemnego z regionu Morza Śródziemnego mogą być państwa Europy Południowej, lecz zwiększająca się konkurencja o odbiorców tego surowca w Europie powoduje, że wpływ dostaw z tego regionu na kształt integrującego się rynku energii UE będzie w nadchodzących kilkunastu latach marginalny, gdyż źródło w warunkach geopolitycznej stabilności może pełnić rolę uzupełniającą pod warunkiem budowy niezbędnej infrastruktury energetycznej.

PROJEKTY TRANSPORTU GAZU ZIEMNEGO DO EUROPY

Potencjał gazu ziemnego zlokalizowanego w regionie Morza Śródziemnego stwarza szansę na dywersyfikację kierunków i źródeł dostaw dla Europy. Jednak pojawia się zasadnicze pytanie, w jaki sposób surowiec ten mógłby być dostarczany do państw unijnych. Największe szanse na dostawy gazu ziemnego do Europy ma Izrael, który podjął decyzje o przeznaczeniu na eksport 40% izraelskich zasobów tego surowca. Teoretycznie wydaje się, że państwa sąsiadujące z Izraelem ze względów politycznych oraz historycznych nie będą zainteresowane podpisywaniem długoterminowych kontraktów na dostawy tego surowca, gdyż posiadają własny potencjał energetyczny.²¹ Jednak amerykańsko-izraelskie konsorcjum podpisało w 2014 r. dwa kontrakty na dostawy gazu ziemnego do Jordanii od 2016 r. oraz do Autonomii Palestyńskiej. Ten drugi kontrakt zakładający dostawy

¹⁹ *Konkluzje Rady Europejskiej z 19–20 marca 2015 r.*, Rada Europejska EUCO 11/15, Bruksela 20 marca 2015 r.

²⁰ M. Ruszel, *Assessment of the gas infrastructure in the context of establishing internal energy market*, International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences & Arts, SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism, 3–9 September 2014, Bulgaria, Conference Proceedings, Volume 1, Albena 2014, s. 21–27.

²¹ Z. Nowak, *Perspektywy eksportu gazu z Izraela*, Biuletyn nr 13 (1125) z 4 lutego 2014, PISM, Warszawa 2014.

na poziomie 4,75 mld m³ gazu ziemnego jest zagrożony w zakresie realizacji.²² Dostawy gazu ziemnego w ramach tych kontraktów będzie wymagać budowy krótkiego gazociągu. Izrael rozważa również budowę eksportowego terminalu LNG w Aszkelon lub Eilat. D. Yergin podkreśla, że Izrael ma szansę ze względu na odkrycia złóż gazu ziemnego stać się eksporterem LNG z BMŚ.²³ Amerykańska firma Noble Energy nie wyklucza wykorzystania instalacji pływającego terminalu FLNG (ang. *Floating liquefied natural gas*) przy złożu Tamar o potencjale 3,4 mld m³ gazu ziemnego rocznie.²⁴ Innym scenariuszem jest budowa gazociągu o przepustowości około 8 mld m³ gazu ziemnego ze złoża Lewiatan do tureckiego portu Ceyhan lub Mersin.²⁵ Jednak ze względu na brak uregulowania dostępu do złoża Lewiatan scenariusz ten wydaje się obecnie mniej prawdopodobny. Trzeba jednak podkreślić, że w 2013 r. Delek Group oraz Noble Energy zawarły porozumienie o budowie od 2016 r. terminalu LNG Vassilikos na Cyprze, który mógłby od 2020 r. eksportować surowiec. W celu realizacji tej inwestycji Izrael, Cypr oraz Grecja nawiązały współpracę polityczną. Biorąc pod uwagę fakt, że Izrael będzie zdolny do eksportu w perspektywie 2020 r. około 2,5–7,5 mld m³ gazu ziemnego, a także uwzględniając zainteresowanie budową terminalu LNG na Cyprze lub w pobliżu złoża Tamat, można sądzić, że mało prawdopodobne jest to, by Izrael stał się istotnym źródłem dostaw do Europy. Niewykluczone, że dostawy morskie gazu ziemnego z izraelskich złóż trafią do Azji, zaś społeczeństwo Izraela nie będzie zainteresowane zwiększeniem ilości surowca na eksport.

Drugim państwem mogącym eksportować gaz ziemny z tego regionu jest Cypr, który w perspektywie 2020 r. osiągnie zdolności produkcyjne na poziomie 9 mld m³ i przy zużyciu około 1 mld m³ będzie mógł eksportować prawie 8 mld m³ surowca. Udziały w cypryjskim złożu gazowym Aphrodite mają firmy Noble Energy (70%) oraz Delek Group (30%). Zasadniczym problemem Cypru jest turecko-grecki spór o wyspę, który opóźni prace poszukiwawcze oraz wydobywcze, a także może przyczynić się do istotnych opóźnień związanych z budową infrastruktury energetycznej umożliwiającej eksport gazu ziemnego. Turcja sprzeciwia się wszelkim pracom poszukiwawczo-wydobywczym surowców energetycznych u wybrzeży Cypru.²⁶ Z tego względu stosunki polityczne pomiędzy Turcją a Izraelem, który zainteresowany jest współpracą energetyczną z Cyprem, są napięte. Należy zauważyć również, że propozycja budowy eksportowego terminalu LNG w Vassilikos została w 2012 r. zgłoszona na listę projektów wspólnego zainteresowania (ang. *Projects of common interest – PCI*), lecz 9 stycznia 2014 r. zo-

²² Palestyńczycy anulują kontrakt na zakup gazu z izraelskich złóż, <<http://biznesalert.pl/palestynczycy-anuluja-kontrakt-na-zakup-gazu-z-izraelskich-zloz/>> (dostęp: 28.03.2015).

²³ D. Yergin, *The Quest. Energy security, and the remaking of the modern world*, Penguin Group, England 2012, s. 315.

²⁴ P. Godlewski, *op. cit.*, s. 5.

²⁵ *Ibidem*, s. 5.

²⁶ T. Wójcik, *Wójcik: Lewantyński wyścig o gaz i ropę*, <<http://biznesalert.pl/wojcik-lewan-tynski-wyscig-o-gaz-i-rope/>> (dostęp: 24.02.2015).

stała z tej listy usunięta, zaś organizacja Gas Infrastructure Europe wskazuje, że terminal ten może powstać najwcześniej w 2022 r., co tym bardziej przekonuje, że perspektywa 2020 r. jest nierealna.²⁷ Warto zauważyć, że Turcja jest zainteresowana tym, aby cypryjski gaz ziemny był eksportowany do Europy poprzez jej terytorium. Uwarunkowania geopolityczne wskazują, że naturalnym korytarzem lądowym na potrzeby budowy ewentualnego gazociągu może stać się terytorium Turcji z półwyspem Anatolia, który łączy UE z Bliskim Wschodem. Istotne jest w tym zakresie strategiczne zdefiniowanie stosunków politycznych pomiędzy Turcją a UE.²⁸ Tym bardziej, że Cypr znajduje się w odległości kilkudziesięciu kilometrów od Turcji, a więc koszty budowy infrastruktury tworzącej korytarz dostaw gazu nie byłyby wysokie. Problemem pozostają stosunki polityczne pomiędzy Grecją a Turcją, zaś rozpoczęcie eksportu surowca z Cypru możliwe jest tylko w sytuacji uzyskania trwałego rozwiązania kwestii spornych i pokoju, gdyż obecnie pola objęte licencją przez grecką część Cypru pokrywają się z turecką. Nie można też całkowicie wykluczyć scenariusza budowy gazociągu umożliwiającego eksport gazu ziemnego z Cypru do Jordanii oraz Egiptu.

PODSUMOWANIE

Po pierwsze, potencjalne możliwości eksportowe gazu ziemnego z BMŚ do państw UE nie osiągną znaczących ilości w perspektywie nadchodzących lat. Jeżeli w ogóle uda się stworzyć infrastrukturę energetyczną umożliwiającą w perspektywie lat 2020–2022 eksport tego surowca z Cypru oraz Izraela, to zdolności eksportowe mogą osiągnąć około 8–10 mld m³. Jest to jednak scenariusz optymistyczny uwzględniający relatywnie szybkie zbudowanie infrastruktury energetycznej. Bardziej prawdopodobny jest scenariusz, że do okresu 2020–2022 nie zostanie zbudowany terminal LNG na Cyprze ani też gazociąg umożliwiający eksport tego surowca do państw unijnych. Przyczyn tego scenariusza może być kilka. Proces inwestycyjny może się rozpocząć z opóźnieniem wskutek braku jednoznacznego uregulowania przynależności obszarów spornych oraz niestabilnej politycznej sytuacji w regionie. Jednocześnie Izrael może wykorzystywać projekty budowy infrastruktury energetycznej jako instrument negocjacyjny wobec państw regionu, które teoretycznie mogłyby kupować izraelski gaz. Kierunkiem eksportu tego surowca może być Autonomia Palestyńska, która na początku 2014 r. podpisała 20-letni kontrakt na dostawy gazu ziemnego do

²⁷ *Gas Infrastructure Europe*, <<http://www.gie.eu/index.php/maps-data/lng-map>> (dostęp: 10.03.2015).

²⁸ K. Stachurska-Szczesiak, *Turcja państwem członkowskim Unii Europejskiej czy bliskim sąsiadem?*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska-Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012, s. 303–328.

elektrowni, która powstanie w okręgu Dżenin na północy Zachodniego Brzegu.²⁹ Innymi kierunkiem dostaw może być Egipt, co potwierdza podpisany w marcu 2015 r. kontrakt na dostawy gazu ziemnego gazociągiem, który był do 2012 r. wykorzystywany do importu przez Izrael tego surowca z Egiptu.³⁰

Po drugie, wydaje się, że potencjał gazu ziemnego BMS nie stanie się istotnym źródłem dostaw surowca do Europy, lecz najwyżej uzupełniającym. Ze względu na konieczność podjęcia wysiłku inwestycyjnego w regionie niestabilnym politycznie zainteresowanie koncernów energetycznych budową gazociągów umożliwiających dostawy surowca do Europy będzie niskie. Tym bardziej, że zwiększenie produkcji gazu ziemnego w latach 2014–2020 planują: Australia, Algieria, zaś USA wskutek rewolucji związanej z wydobyciem gazu ze skał łupkowych nie importują gazu w formie skroplonej. Z tego względu państwa regionu Morza Śródziemnego nie tylko będą rywalizowały o odbiorcę końcowego, lecz również mogą nieformalnie wspierać konflikty w określonych państwach sąsiednich bądź dążyć w tych państwach do opóźnień w poszukiwaniach i wydobyciu gazu ziemnego. Potwierdza to sytuacja polityczna w Syrii, w której opozycja jest wspierana finansowo przez Katar, dążący do zachowania swojej pozycji jako eksporter gazu skroplonego do Europy. Oznacza to, że w nadchodzących latach w regionie tym niektóre ze sporów terytorialnych przerodzą się w konflikty zbrojne, co tym bardziej utrudniłoby wydobycie. Region ten jest również zagrożony atakami terrorystycznymi na obiekty infrastruktury energetycznej, a więc jest narażony na dodatkowe ryzyko inwestycyjne. W interesie dotychczasowych dostawców gazu ziemnego do Europy będzie leżało spowolnienie prac wydobywczych tego surowca w regionach nowych złóż.

Po trzecie, czynnikiem mogącym wpłynąć na przyśpieszenie prac poszukiwawczych oraz wydobywczych gazu ziemnego w tym regionie jest konflikt uniemożliwiający dostawy z innego z głównych źródeł tego surowca do Europy. Wówczas presja państw unijnych wsparta przez USA mogłaby przyczynić się do doprowadzenia do biznesowych sojuszy pomiędzy rywalizującymi państwami poprzez stworzenie określonych konsorcjów z udziałami poszczególnych spółek energetycznych z danych państw. Nie można jednak wykluczyć odwrotnego scenariusza, w którym założymy, że nastąpi przyśpieszenie prac poszukiwawczych i wydobywczych gazu ziemnego w regionie Arktyki. Ten scenariusz mógłby przyczynić się do opóźnienia prac w regionie BMS.

Po czwarte, potencjał surowcowy regionu stanie się podstawą samowystarczalności energetycznej państw, które dotychczas importowały gaz ziemny (np. Izrael) lub z niego nie korzystały (np. Cypr). Wpłynie to na zmianę struktury bilansu energetycznego oraz wzrost udziału gazu ziemnego w produkcji energii

²⁹ *Historyczna umowa izraelsko-palestyńska o dostawach gazu ziemnego*, <<http://www.rp.pl/artykul/1076941.html>> (dostęp: 8.04.2015).

³⁰ *UPDATE 2-Israel's Tamar group to sell gas to Egypt via pipeline*, <<http://www.reuters.com/article/2015/03/18/israel-egypt-natgas-idUSL6N0WK12X20150318>> (dostęp: 27.03.2015).

elektrycznej w tych państwach. W ten sposób wydobycie tego surowca przyczyni się do poprawy konkurencyjności polityki przemysłowej państw regionu. Pełne wykorzystanie potencjału surowcowego BMS jest uzależnione od stabilności politycznej w regionie. W przypadku zaostrzenia się sporów oraz konfliktów potencjał ten pozostanie niewykorzystany, zaś złoża gazu ziemnego staną się osiędź sporów. Osięgnięcie współpracy pomiędzy państwami regionu będzie trudne, gdyż rozbieżne interesy poszczególnych państw oraz ich rywalizacja zarówno o tereny sporne, jak i o odbiorców końcowych sprzyjać będzie konkurencji. W tej sytuacji decydujące znaczenie może mieć zaangażowanie amerykańskich oraz europejskich koncernów energetycznych, które zdecydują się na inwestycje w regionie. Ich skala jest uzależniona od stabilności regionu. Z tego względu w nadchodzących latach śródziemnomorski gaz ziemny będzie zaspokajał przede wszystkim zapotrzebowanie energetyczne państw BMS. Z czasem może stać się uzupełniającym źródłem dostaw gazu ziemnego do Europy, lecz wymaga to inwestycji w infrastrukturę energetyczną oraz znalezienia odbiorców w UE.

POTENTIAL OPPORTUNITIES FOR NATURAL GAS EXPORTS FROM
THE MEDITERRANEAN SEA BASIN TO EUROPE

Abstract. Reserves of oil and natural gas discovered in the Mediterranean could impact the geopolitical situation in the region in the long term. Theoretically, new natural gas deposits could be extracted by Cyprus, Egypt, Greece, Israel, Lebanon, Syria, and Turkey. However, political instability in the region and the lack of regulations regarding disputed areas will delay both exploration and mining and in some cases could even impede concessions. The main aim of this article is to answer the question whether the Mediterranean countries could become natural gas exporters? How could the natural gas be supplied to Europe? Will Mediterranean gas become an important source of supply to the EU in the next several years and will it influence the integrating energy market in Europe? The methods of research include factor and econometric analysis and those of political science. The article's conclusions indicate that Mediterranean gas could be at most a supplementary natural gas source for Europe in the current geopolitical situation, but this requires investments in the construction of energy infrastructure that will be difficult to achieve in the near future.

Key words: natural gas, LNG terminal, Mediterranean, Leviathan, energy security